

Pozdravljam novo izdanje ovoga djela i preporučam ga teološkim čitateljima jer nas nadahnjuje u prepoznavanju nadahnutih darova Duha kao inspiratora Crkve i pojedinca.

Niko Ikić

DRUGI I DRUGAČIJI U ŽIVOTU MATE ZOVKIĆA

Mato ZOVKIĆ, *Iskustvo ekumen-skih i religijskih susreta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., 270. str.

Mato Zovkić je umirovljeni profesor Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu koji je predavao na istoimenoj instituciji od 1972. do 2009. godine te još predaje pojedine izborne predmete i drži seminare. Osim toga, on je skoro pola stoljeća i dijecezanski svećenik Vrhbosanske nadbiskupije. Našoj čitateljskoj publici poznat je po brojnim radovima i knjigama, od kojih se iz područja međureligijskog dijaloga osobito ističe knjiga *Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini*.

U svojoj najnovijoj knjizi, koja nosi naslov *Iskustvo ekumen-skih i religijskih susreta*, autor prikazuje svoj životni put svećenika i profesora, bosanskog Hrvata i rimokatolika. U knjizi su ispisana

Zovkićeva sjećanja i iskustva iz najranije mladosti koja su vezana uz rodni kraj, suživot rimokatolika, pravoslavaca i muslimana. Nadalje, profesor Zovkić piše o životu u svojoj mladosti: kazuje o selidbi u Slavoniju, o mladenačkoj dobi u gimnaziji u Zagrebu i služenju vojnog roka u Jugoslaven-skoj narodnoj armiji u Beogradu, potom o studentskim danima na studiju katoličke teologije u Đakovu i Zagrebu, o odluci da se zaredi za svećenika. U knjizi su zatim opisani studentski dani na njegovu drugom poslijediplom-skom studiju u Rimu, potom mnogobrojna putovanja i boravci diljem svijeta. Zapažena su i autorova provođenja ljetnih ferija u Sjedinjenim Američkim Državama na svećeničkoj ispomoći tokom sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga stoljeća. Rad na Teološkom fakultetu u Sarajevu i na Bolu tokom rata u Bosni i Hercegovini. Autor ovim djelom prikazuje svoja životna iskustva dijaloga i života sve do 2009. godine kojom knjiga završava.

Knjiga se sastoji od jedanaest poglavlja, koja se nadalje granaju u potpoglavlja, s tim da su sve cjeline međusobno kronološki povezane. Zanimljivo je da je svako poglavlje jedna autorova životna priča vezana uz određeno vrijeme i prostor, ali i ljude s kojima se susretao i prijateljevao, živio i radio, bez obzira na religijsku, et-

ničku ili ekonomsku pripadnost. Zovkić nije pripovijedao samo o svojem životu nego pripovijeda o ljudima, institucijama i događajima kojima je bio suvremenik i dijaloški. On prikazuje kako je kao čovjek i svećenik dolazio na različitim dijelovima globusa u dodir s raznovrsnim ljudima, pri čemu bi u knjizi katkad ispričao njihove tužne storije, ali i velika i iznimno humana djela koja su činili dobri ljudi poput svećenika Josepha Kerrigana, kojemu je autor nesumnjivo razložno posvetio jedno potpoglavlje.

U prvom poglavlju, koje nosi naslov *Djetinjstvo u katoličkoj Tramošnici, između muslimanske Mionice i pravoslavne Branice*, autor opisuje multireligijsku geografiju svojeg mjesta, potom podrijetlo obitelji Zovkić te običaje koji su vezani uz te krajeve. U teškim ratnim danima, u tamnim vremenima Drugog svjetskog rata, autor opisuje neljudskost ljudi bez obzira na konfesionalnu pripadnost, ali i ljudskost i važnost oprosta bez obzira na podrijetlo ili vjersku pripadnost, dolazak socijalističke vlasti, nova iskustva, osobito s učiteljicom, susret s dječacima muslimanima u školi i slično.

Drugo poglavlje naslovljeno je *Susreti s pravoslavnim tijekom vojnog roka u Beogradu*. Autor je služio vojni rok krajem pedesetih godina u Beogradu te opisuje

kako je iskustvo s ateističkim sustavom ojačalo njegovu odluku da se zaređi za svećenika, te svoje prijateljstvo s pravoslavnim svećenikom Dušanom Karabuvom. Također u ovom dijelu knjige prikazan je autorov susret s rimokatoličkom obitelji Schumacher, gdje autor opisuje njihovu predanost vjeri u teškim trenucima života. Znakovito mjesto na stranicama ovog poglavlja zauzima susret s rimokatolicima Beograda i rimokatoličkim svećenicima istoga grada.

Zatim u trećem poglavlju, naslovljenom *Dva profesora u Đakovu i četiri u Zagrebu učili nas dijaloški misliti*, nastavlja govoriti o svojem daljnjem školovanju u Đakovu i poslije u Zagrebu na Katoličkom bogoslovnom fakultetu, gdje autor osobito ističe znamenitog teologa i erudita Tomislava Šagija Bunića, koji je među prvim rimokatoličkim teolozima veoma otvoreno i dijaloški pisao o islamu. Inače, profesor Bunić bio je i mentor Mati Zovkiću pri pisanju njegove doktorske disertacije. Potom u ovom dijelu knjige bilo je riječi i o znamenitom filozofu Vjekoslavu Bajsiću, koji je, uz to što je bio teoretičar, može se zaključiti bio i izniman pedagog koji je za svoje vrijeme itekako napredno razmišljao i poučavao. Sljedeći u nizu profesora katoličke teologije, koji razložno zbog svoje ljudskosti i svestranosti zaslužuje svoje

mjesto u knjizi, pokojni je profesor Josip Turčinović. Na stranica-ma ove knjige nalazi se i jedan dio posvećen fra Bonaventuri Dudi, znamenitom bibličaru, pod čijim je patronatom Biblija prevedena na hrvatski jezik. Iz redaka koji su posvećeni tom velikom fratru, istinskom dijalogičaru, vidljivo je da je on bio pravovaljana duhovna potpora u izgradnji tada mladog teologa i svećenika Zovkića u njegovu znanstvenom procvatu. Inače, od nabrojanih profesora KBF-a u Zagrebu Duda je jedini živi *časni starac*, kako ga Zovkić s poštovanjem i više nego razložno oslovljava.

U četvrtom poglavlju *Pre-slaganje vjere i znanja o crkvi u vrijeme pisanja disertacije* autor prikazuje znamenite teologe i profesore dr. Jakova Benkovića i profesora Đuru Gračanina. Obojica spomenutih profesora protivili su se reformskim nastojanjima Drugog vatikanskog sabora čiji su zagovornici, s druge strane, bili spomenuti velikani trećeg poglavlja. U ovom poglavlju opisan je autorov životni vijek između 1966.-1968. godine, to jest vrijeme kada su se zbivale velike promjene u Katoličkoj crkvi. Potom su opisani razumijevanje i susreti s Congarovim i Rahnerovim teološkim spisima, njihovim poimanjem, te onovremena oduševljenost Rahnerovom teologijom. Nadalje, Zovkić opisuje svoj prvotni susret

s talijanskim jezikom, jednim od mnogih jezika koje govori i kojima se služi. Uz to su ocrtana iskustva življenja u samostanu kod sestara karmelićanki i njihov način življenja. Zanimljivo je da, kada bi se zasitio pri izradi doktorata iz teologije, uzimao bi trodnevni odmor te odlazio na Sljeme pored Zagreba, gdje bi se odmarao.

Peto poglavlje je naslovljeno *Bibličari nekatolici – iskreni vjernici i ozbiljni proučavatelji riječi Božje*. U ovom poglavlju autor prikazuje susrete s bibličarima židovskog podrijetla poput rabina Schreinerera ili pak Židovima s južnoslavenskih područja poput Mihaela Montilja. Ili životna priča gospođe Landau, inače Židovke, koja se doselila u Izrael te je nakon mnogo godina spoznala da živi u oduzetoj kući jednog Arapina, što ju je potaknulo na rad zaradi zbližavanja Izraelaca i Arapa. Na kraju iznosi zanimljive podatke o životu i susretu s pravoslavnim teolozima bibličarima Mirkom Bulovićem, Nikolajem Mrđom, Radomirom Rakićem.

Šesto poglavlje naslovljeno je *Pastoralna ispomoć u američkoj župi u ljetnim mjesecima od 1971. do 1984.* U ovom poglavlju autor iznosi živopisne deskripcije grada New Yorka. Tu su opisani zanimljivi događaji koji su za to, ali i za današnje vrijeme na Balkanu posve strani, poput policajca koji je vozio svećenika zaradi podje-

ljivanja sakramenta bolesničkog pomazanja umirućem pacijentu, što je za onodobnu socijalističku Jugoslaviju, ali i današnju Bosnu i Hercegovinu, neshvatljivo. Potom, odlazak u iznimno bogate teološke knjižnice i na teološke fakultete protestantske i rimokatoličke provenijencije u New Yorku. Zanimljiv je i opis razdiobe stanovništva na crnački i bjelački populat, te odlazak na objed u crnačku obitelj i prijatni i ugodni razgovori s njom. Osim iskustava Balkana, Zovkić nam prikazuje i svakodnevni život crnačke rimokatoličke obitelji u SAD-u, iskustvo pogreba, svakodnevni život u SAD-u te blago komparira različite kulturne i civilizacijske dimenzije dvaju svjetova, no i različita vremena, naime opisuje Jugoslaviju i Ameriku iz sedamdesetih godina. Profesor Zovkić na znalački i izniman način opisuje predjele, ulice koje su same po sebi gradovi, najsitnije običaje poput prehrambenih navika da se u auto donese hranu u američkim fast food restoranima i slično. Susret s obitelji Masier iz Sarajeva, njihova tužna obiteljska priča biva ispričana od strane profesora Zovkića.

U knjizi se osobito ističe sedmo poglavlje *Četiri strana svećenika dijaloške duhovnosti* gdje autor prikazuje svoje susrete i spoznaje o svećenicima koji nisu iz našega podneblja, no autor ih jako dobro

poznaje te im je posvetio nekoliko stranica teksta. To je prvenstveno rimokatolički australski svećenik Lyle Young, kojeg autor poznaje od svoje mladenačke dobi. Australski svećenik u svojem životnom putu i svećeničkom djelovanju mnogo je učinio na unapređenju kvalitete života otpuštenih robijaša koji su bili u zatvoru. Spomenuti je svećenik za potrebe tih nesretnih ljudi uspio unajmiti jednu kuću u New Yorku gdje su se zatvorenici nakon odslužene robije rehabilitirali i pripremali za život u vanjskom svijetu. Nadalje pripovjedač nam kazuje kako se Lyle Young nakon nekog vremena posvetio poslu zatvorskog svećenika, radu koji nije nimalo popularan u SAD-u, pri čemu je mnogo pridonosio adaptaciji zatvorenika i poboljšanju kvalitete njihova života. Drugi svećenik iz ovog poglavlja je Joseph Kerrigan koji je mnogo učinio za djecu iz bivše Jugoslavije, bez obzira na religijsku i etničku pripadnost, pomogavši im svojim humanitarnim djelovanjem u liječenju srca od srčane mane. Zovkić podcrtava Kerriganovo humanitarno djelovanje koje se ogledalo u organiziranju dolazaka liječnika kardiologa u Zagreb i Sarajevo zaradi operiranja bolesne djece u spomenutim gradovima. Kerrigan je omogućavao bolesnoj djeci i roditeljima odlazak u SAD na potrebne operacije. Giovanni Cereti

je rimokatolički talijanski teolog koji se također zalaže za međureligijski dijalog i poštovanje drugog, a ujedno je i profesor teologije. Michael L. Fitzgerald je kršćanski teolog koji iznimno poznaje islam te već dugo vremena sudjeluje u međureligijskom dijalogu. Bio je i predstojnik Papinskog vijeća za međuvjerski dijalog, a imenovan je i biskupom. Trenutno je nuncij u Egiptu. Zovkić ga opisuje kao predanog i istinskog dijalogičara koji se istinski predao međureligijskom dijalogu i kao svećenik, i kao profesor i diplomat.

Osmo poglavlje naslovljeno je *Različiti vjernici dviju mirotvornih organizacija*. U ovom dijelu knjige Zovkić govori o *Svjetskoj konferenciji religija za mir* (WCRP) te o svojim iskustvima rada s tom institucijom, dijaloškom problematikom, važnosti te institucije za Bosnu i Hercegovinu i osnivanju Međureligijskog vijeća BiH, kao produkta *Svjetske konferencije religija za mir*. Zanimljivo je iskustvo s gospođom Sabom Risalludin, ili pak službeno i neslužbeno druženje sa zagrebačkim muftijom Šefkom efendijom Omerbašićem s kojim je prisustvovao na inozemnim međureligijskim konferencijama tokom krvavog rata na području bivše Jugoslavije. Drugi dio ovog poglavlja naslovljen je *Moralno naoružanje* gdje biva riječi o međureligijskoj instituciji istoga imena.

U desetom poglavlju Zovkić opisuje iskustva tijekom svećeničkog djelovanja na radnom odmoru koji je provodio jednim dijelom prvog desetljeća dvadeset i prvog stoljeća na Islandu. U ovom poglavlju upoznaje čitatelje ukratko s poviješću Katoličke crkve na Islandu, s geografijom i kulturom Islanda. Također spominje jednu redovnicu, sestru Celestinu iz Travnika, koja je nakon redovničkog djelovanja u Južnoj Americi došla na Island. Zanimljivi su opisi te države, susreti s luteranima i njihovim pastorima na tom otoku. Na stranicama ovog poglavlja prisutan je opis istinskog ekumenskog života u spomenutoj otočnoj zemlji. Nadalje, Zovkić se osvrće na Papin dolazak na Island tijekom osamdesetih godina, te njegove susrete s političarima Islanda, luteranskim vjerskim službenicima, ali i na obavljanje obreda u katedrali. Tokom svih radnih odmora koje je autor provodio na Islandu on opisuje vjerske običaje u crkvama koji, recimo, nisu karakteristični za Balkan, kao na primjer da se svećenik rukuje nakon mise na izlazu iz crkve s vjernicima, ili pak da se pije kava poslije mise. Budući da na Islandu živi malo rimokatolika, Zovkić je znao putovati po nekoliko sati do jedne obitelji u svojoj svećeničkoj dužnosti. Pri tome, opisuje ekumenski suživot između luterana i rimokatolika

na Islandu te njihove ekumenske bračne zajednice.

Posljednje, jedanaesto poglavlje naslovljeno je *Muslimani, pravoslavci, katolici i židovi međureligijskog vijeća u Bosni i Hercegovini*. Autor u danom poglavlju opisuje nastanak i razvoj međureligijskog vijeća Bosne i Hercegovine, strukturu, to jest članove koji su ga činili i čine, te projekte koje je ova ustanova načinila.

Pri iščitavanju knjige, čitatelj stječe osjećaj da je Zovkić duboko uronjen u svoj rimokatolički identitet Hrvata iz Bosne i Hercegovine te da pokušava razumjeti drugog i drukčijeg kroz kulturu, ali i životna iskustva, kako ona bolna, tako i ona svijetla, koja je stjecao putujući po svim stranama svijeta, no i živeći i požrtvovno radeći cjelokupan životni vijek na Balkanu. Životna škola i iskustvo Mate Zovkića prikazani su na stranicama ove knjige, koja je napisana u obliku memoara, književne vrste koja i nije osobito popularna u našim ex-jugoslavenskim teološkim krugovima. S druge strane, nesumnjivo je da se rimokatolički teolog hrabro i odlučno upustio u takovrsnu avanturu koja mnogome prenosi više nego vrijedna iskustva i informacije mladim generacijama teologa, religiologa i filozofa koji stasaju na ovom podneblju. Ovim pisanim uratkom prikazani su njegovi doživljaji i iskustva susreta s muslimanima,

protestantima, ateistima, ali i rimokatolicima koji su utemeljeni u jednoj drugoj kulturi, koja nije kontinentalna, nego pripada drugom kulturnom podneblju koje nam je poznato jedino iz filmova i časopisa.

Prema autoru knjige riječ dijalog, koja je i način življenja, jest sljedeće: „Dijalog, međutim, traži dobro poznavanje vlastite vjere, vjerničku zrelost i spremnost da drugome pristupimo bez karikiranja njegove vjere iz tobožnjeg straha da ne bismo zapostavili svoju.“ (Zovkić, str. 233). U knjizi su nesumnjivo prisutne dijaloške tendencije jer autor je kroz cijeli svoj život svjestan pojma dijalog koji je živio i još uvijek, Bogu hvala, živi i razumijeva dani pojam u istinskom značenju. Dijalog kao riječ znači govoriti drugom, ali to je istodobno slušanje i promatranje druge strane koja govori, propovijeda ili objašnjava. Kroz više decenija monsijor Zovkić svjedoči dijalog s kršćanima raznoolikih konfesija, židovima, muslimanima, i ostalima, među koje spadaju i oni koji ne vjeruju. Knjiga *Iskustvo ekumenskih i religijskih susreta* nesumnjivo je jedna ljudska povijest na čijim stranicama nisu zabilježene komplicirane teološke diskusije, već jedna istinska ljudska komunikacija Mate Zovkića s ljudima dvadesetog i dvadeset prvog stoljeća. Zovkić se u svojem djelu nije bavio kompli-

ciranim teološkim temama, nego se bavio životom, pri čemu jasno, jednostavno i kronološki pripovijeda konkretne događaje o ljudima i njihovim ovozemaljskim životima.

Ovom knjigom monsinjor Zovkić je ispunio istinsku dijalošku misiju jer je u ovom djelu ispisao svoje slušanje drugog, to jest one strane u dijalogu koja govori, a to i jest istinska svrha dijaloga: poslušati i saslušati drugog cijeneći pritom svoje, a poštujući tuđe mišljenje.

Knjigu je izdala renomirana izdavačka kuća Kršćanska sadašnjost iz Zagreba u mjesecu svibnju 2010. Djelo sadržava 270 stranica i 198 podrubnih napomena, a na kraju se nalazi iscrpno kazalo imena. Djelo nije nužno čitati redom, čak se posebno mogu iščitavati pojedina poglavlja, pri čemu je poruka svakog poglavlja jasna, precizna i poučna. Ovaj memoarsko-dijaloški uradak napisan je jednostavnim i većini čitatelja shvatljivim jezikom pa ga mogu čitati i čitatelji koji ne posjeduju dubinsku teološku i filozofsku izobrazbu da bi se razumjela ljudska priča o susretu s ljudima različitih religijskih i nereligijskih uvjerenja. Stoga toplo preporučamo našem čitateljstvu ovu knjigu za čitanje.

Orhan Jašić i Suada Tabaković

DUH SVETI – ZABORAVLJENI BOG?!

Alfred SCHNEIDER, *Na putovima Duha Svetoga*, FTI, Zagreb, 2008., 191 str.

Hrvatski isusovac, pater Alfred Schneider, *in illo tempore* odgojitelj na Šalati, među tolikima i piscu ovih redaka, svrstao se svojim dogmatskim radovima i djelima među najpoznatije hrvatske dogmatičare u prvom desetljeću 21. stoljeća. U posljednje vrijeme je, između ostaloga, objelodanio: *mariologiju, kristologiju, te fundamentalnu teologiju, ekleziologiju*, a s gornjim naslovom i *pneumatologiju*, koju ovdje ukratko predstavljamo.

Osim uvodnih napomena knjiga ima dva glavna dijela. U prvom dijelu, do 109. str., pod naslovom: *Duh Sveti vodi povijest spasa*, sustavno izlaže biblijsko i teološko razmišljanje o trećoj božanskoj osobi i njezinoj ulozi u povijesti spasenja. U drugom dijelu, od 111-178. str., pod naslovom: *Duh Sveti obnavlja Crkvu*, razmišlja o primjeni teološke refleksije i načinu djelovanja Duha u obnovi Crkve. Na kraju knjige, uz literaturu i kazala svetopisamskih navoda, donosi kao dodatak prekrasnu *Molitvu Duhu Svetome Simeona, Novog Teologa*.

U vrijeme kada se silno osjeća deficit pneumatološke litera-